

Др Драган Д. Проле

РОМАНТИЗАМ МИЛИЦЕ СТОЈАДИНОВИЋ СРПКИЊЕ – ЧЕТИРИ ЛИЦА СТРАНОСТИ

Водећи романтичарски импулс Милице Стојадиновић Српкиње видимо у њеном непристајању на статус и положај које су јој њена средина и њено време унапред доделили. Језгро отпора проистичало је из свести да њен избор представља једини гарант будуће политичке слободе, а да је управо такав одабир проклињан као недостојан и неприкладан. Милица отуда није могла да разуме свет у којем је живела, нити да оствари било какву врсту сагласја са њим. За разлику од раних јенских романтичара, код којих је страно унапред укалкулисано као позитивно и пожељно, за Милицу је фундаментална форма странца унапред окарактерисана као негативна и непожељна. Туђе је за Милицу оно окупаторско, тиранско, злокобно и поробљујуће. У другом делу чланка аутор анализира *џејџијорналну, културалну и емоцијалну* страност које су формирале Миличин живот и књижевни опус.

Кључне речи: Милица Стојадиновић Српкиња, страност, природно искуство, романтизам, романтизовано просветитељство, политичко ослобођење.

„Природно искуство” Косовског мита

Посебност књижевног опуса и живота Милице Стојадиновић Српкиње уочавамо у односу природе и историје, јединственом у српској књижевности. У њему је оно природно играло улогу уточишта од историјског, а историја је имала статус „друге природе”. Природа је била извор окрепљења, а коб националне историје је преплетена са личним идентитетом. Полазимо од претпоставке да романтичари највећим делом у корену свога рада имају неке пресудне животне доживљаје. Уверени смо да су конкретна „природна искуства” (de Waelhens 1961) оживела и обликовала њихове повлашћене теме, интересе, фасцинације. Другим речима, без извесних искустава, мар-

кантних, телесно проживљених, данас не бисмо имали романтичарско наслеђе у облику у којем га имамо. Ради се о формативним, фундаменталним доживљајима који су подстакли и обликовали индивидуалан поглед на свет.

Када је реч о Милици Стојадиновић Српкињи, посебно је упечатљив опис њеног „природног искуства”, нарочито зато што је потекао из пера странца, Лудвига Августа Франкла. Поменуто искуство везано је за манастир Раваницу у Врднику. У село на јужним обронцима Фрушке горе Миличиног оца довела је свештеничка служба. Конкретније речено, водећу реч у њеном целокупном животу и стварању имала је фасцинација двома маркантним фрескама, првим сликама које је имала прилику у животу да види: „Предикаоницу у манастиру украшава једна огромна фреска која представља битку на Косову. Други зид показује у природној величини слику цара Лазара и његове жене као удове у калуђерском оделу. С муком су успевали да Милицу одвоје од слике, то су прве слике које је она видела. И непрестано је са сузама у очима молила да је опет слици одведу” (Франкл 2002: 10). Феномен страног заузима повлашћено место у укупној историји романтизма, а можда је и на пресудан начин обликовао Миличин живот. Због тога ћемо му посветити посебну пажњу.

Сузе и молбе за поновним сусретом са иконама препознајемо као Миличино „природно искуство”, односно формативно поистовећивање које ће је пратити читавог живота. Да је заиста било речи о поистовећивању, сведочи Миличино обраћање рођеној сестри, у којем метафорично повезује њихову личну судбину са српским владаром погинулом током Боја на Косову: „моја Катице, реко’ ја ми смо кукавне кћери кнеза Лазара” (Стојадиновић 2008: 35). Духовна ћерка кнеза погинулог у борби за независност себе види као „кукавну”, што ће рећи несрећну, зле судбине, осуђену на патњу. Искуство историјског пораза и губитка државности, присвојено је као судбинско искуство којем ниједан појединац не може да умакне. Косовски мит Милица је присвојила у најранијим годинама: „није знала ни читати а већ је познавала неке партије из наше повеснице. Књигу о кнезу Лазару знала је сву наизуст. Често би се гости дивили да дете од 4–5 година зна наизуст читаву књигу” (Рајковић 1950: 177). Митско предање, пад у ропство и снови о васкрсу будућег ослобођења уткани су у Миличине основне животне оријентире. Поред њега, истичу се и контрасти блиског света и страног света, односно друштвене близине и даљине.

Блиски и страни свет/друштвена близина и даљина

Када је реч о првом, блиско поднебље превасходно упућује на искуство природе. Код Милице додир са природним функционише као надокнада за изосталу слободу. Будући да је невина и неискварена, податна и предвидљива, природа штити, радује, негује, пружа задовољство. Поглед у даљину, пак, води у сусрет са крајње неповољном геополитичком стварношћу: „Лепа ова природа зове ме на све стране, и пружа ми рајска уживања, само када ми се

поглед Балкану отисне, онда ми се пред очима замагли, и црна судба рода притиска ми срце” (Стојадиновић 2008, 296).

С друге стране, напуштање природног у смеру блиског друштвеног окружења које Милица добро познаје, најчешће је означавано као тегобно и мучно, бременито историјским поразима и туђим непризнавањем. То се односи на властиту средину, односно на статус Срба у Угарској након војних сукоба током буне 1848–49. Још увек су биле свеже ране изазване током борби са мађарским револуционарима. Извесна национална права су задржана, али су се изјаловили снови о политичкој аутономији: „Војводина је болна и трагична, песма о њој је пуна тешких суза: Гробове тужна Србу показује, Гле ово ти је сва Војводина” (Савић Ребац 1988: 387).

С друге стране, слобода је удаљена, додуше, и просторно и временски, али је неминовна. Њено име је Србија. Скерлић није пропустио да уочи да је такав резон у оно време био јединствен и усамљен: „Она је била једна од оних врло ретких наших песника тога доба који су имали симпатија за Србију. Наши романтичари, чак и они из Србије, чак и Љубомир Ненадовић, унук и син хероја из борбе за ослобођење, имали су љубави и песама само за кршчеве Црне Горе и њене јунаке, а Србија им је изгледала обична, земаљска, недостојна да се њени истрајни напори и прозаично напредовање опева на романтичарској лири” (Скерлић 2008: 422).

Како би безусловно волела оно што би Србија могла да значи и да представља, Милица је најпре Србију морала да романтизује. У складу са Новалисовом сугестијом како оном простом ваља дати виши смисао, а оном уобичајеном тајновити изглед (Novalis 1965: 565), за *Србију ђеснициња каже да је лепа као венац цвећа*. Њеним колегама песницима таква асоцијација тешко да би могла да падне на памет. Будући да је као Вукова сарадница Милица радила на сакупљању оних казивања, обичаја и наслеђа у којима су водећу улогу имале жене (Клеут 1990, 25)¹, није ни мало чудно што се обећање политичког ослобођења доводило у везу са цветањем и плетењем цветних венаца. Притом се плетење венаца од раних дана поистовећивало са најлепшим, најслободнијим активностима:

У младости овде венце
Савијати, јесте рај;
Моје Фрушко јошт’ ми срце –
Не зна желит други крај

¹ “(...) преовлађују усмено-књижевни облици који су својина женских казивача (лирске песме, баладе, бајке, басме) и описи обичаја у којима пресудну (бајање и чарање, припремање јела) или претежну (свадба) улогу имају женски преносиоци традицијских облика и норми. Будући да је своје певаче и казиваче налазила највише међу женским светом, Милица Стојадиновић могла је да оствари само такву збирку, у томе је њена главна предност и изузетност у односу на друге Вукове сараднике”. Марија Клеут, *Из колебе у дворове јосиповске. Фолклорна збирка Милице Стојадиновић Српкиње*; Матица српска/Институт за књижевност и уметност; Нови Сад/Београд 1990, стр. 25.

...
 Срећа тек је у твом недру
 Лепа мајко природо
 (Стојадиновић 1995: 14)

Јасно је како је код Милице политичка слобода коју би историјски тек ваљало извојевати у песми преплетена природним мотивима, превасходно везаним за цветање, процват, цвеће. Брање цвећа, односно плетење цветних венаца, код Милице су функционисали као метафора за будуће политичко ослобођење. Поред тога, евоцирали су и сећање на удаљене сународнике који трпе туђински јарам, а свакако више нису били везани уз некадашње ритуале плодности. Брање цвећа код ње руковођено је сећањем на удаљену браћу. Лепота природе позива, пружа уживање и утеху, али чим тај поглед оствари додир са конкретном историјском садашњошћу, постаје замућен, замагљен, а расположење постане туробно. Ипак, природне су постале и прошлост и будућност. Зла историјска судбина присвојена је као лична судбина, постала је нешто непосредно и саморазумљиво. Такође, и историјска будућност бива бојена лепотом природног пољског цвећа. Обе историјске димензије, премда са различитим предзнацима, постали су део Миличиног доживљаја природе, односно природног искуства.

Романтизовано просветитељство

Политичком и историјском као да није могуће приступити као таквом, директно, без околишања и посредника. Додуше, током ведрих дана Милица је имала визуелни контакт са обронцима Цера и Авале, али када год је помислила на непосредност, на конкретне животне изгледе својих сународника јужно од Саве, преовладала је стрепња. Чежња за српским бреговима који су се назирали на југу била је праћена страхом од живота који се одвија мимо образовних и културних институција. Додир са сународницима отуда је ризиковао да постане додир са необразованошћу, са исмевањем и понижавањем који су били резервисани за оно до чега је њој највише било стало.

Да ми Бог да крила соколова
 Да се винем до они брегова
 Там' да видим браћу и шта раде
 Да ли празност време им не краде
 (Стојадиновић 2008: 39)

Милица Стојадиновић Српкиња нигде око себе није могла да пронађе подршку за властиту визију историјског разрешења политичког ропства. Њен животни идеал сасвим је сагласан са идејом *романтизованог просветитељства*. Попут Змаја, била је уверена да се до вишег смисла националне

припадности може доспети једино просветитељским средствима, односно посредством знања. Изречено њеним речима, тако што се „пије чар/знанствености лепе смерно” (Стојадиновић 2008: 7). Једину сувислу припрему за остварење просвећене заједнице видела је путем уметности, у чему се огледа романтичарски сегмент просвећивања. Њен основни угођај обједињавао је две водеће идеје: „Самосвест о неуважавању властитог рада, али и о унижавању целокупног народа као слободе и права недостојног народа (...)” (Проле 2013: 374).

Била је чврсто уверена да је сложно, уједињено делање једини могући приступ. С друге стране, све политичке поделе, те сукоби како са језичким реформатором Вуком, тако и са црквеним институцијама, у њеним очима су представљали отежавајуће околности и даље су одлагали остварење политичких циљева. Напокон, темељно уверење гласило је да од политичког сазревања нема ништа без образовања, а управо је оно тако драматично недостајало. Не само да није било јавног признања и заслуженог поштовања за интелектуалне делатнике, него су они представљали мете поруге и агресивног исмевања. Посебно у њеном случају, када је било речи о жени интелектуалцу.

Многобројна су места на којима се Милица жали да су и она и њене песме лишене покровитеља, те да свако налази за сходно да по нахођењу „виче” на њу и списатељску делатност као њен животни избор: „За патријархална схватања српског друштва Миличиног доба, она се понашала мимо норми и чинила недоличне ствари. Зна се врло добро, у патријархалном друштву, где је место смерној српској девојци, шта за њу јесте и шта за њу није, а писање песама и богата кореспонденција са различитим мушкарцима, па макар они били угледни људи, никако није нешто што припада ваљаној девојци” (Протић 1986: 141). Уместо подршке по правилу је следила погрда. Уместо признања за труд и рад, у размени са околином најчешће је добијала покуде, по правилу је сусретала агресивно неразумевање.

Водећи романтичарски имџулс Милице Стојадиновић Српкиње видимо у њеном непристајању на статус и положај које су јој њена средина и њено време унапред доделили. Језгро отпора проистицало је из свести да њен избор представља једини гарант будуће политичке слободе, а да је управо такав одабир проклињан као недостојан и неприкладан. Милица отуда није могла да разуме свет у којем је живела, нити да оствари било какву врсту сагласја са њим. Српкињи је било неприхватљиво да образовање, читање, поезија, комуникација са светом, све оно што је она препознавала као лек, као једино средство колективног оздрављења, већина око ње види као кужну заразу и нежељену болест. Због тога је уморна и побунила се. Бунила се против изостале институционалне подршке, због које бивају потпуно занемарени таленти и код мушке, а нарочито код женске младежи. Указивала је на то да су мајке прве у комуникацији са децом, што постаје потенцијални проблем онда, када њихове васпитачке обавезе нису подупрте одговарајућим образовањем, што је најчешће случај: „садашње изображење женско није ништа друго него уображење да су изображене” (Стојадиновић 2008: 235).

Због тога је огроман труд уложила у објављивање свог дневника, свог *magnum opus*. Свакако јој је превасходно било стало да себе представи широј јавности. Ипак, индиректну, скривену намеру јединственог пројекта дневника *У Фрушкој јори 1854*. видимо у намери да се деконструишу уобичајене примедбе и коментари како је оно што она чини патолошко и недопустиво. Представити себе и свој живот огољено, крајње искрено, онакав какав је, саопштити све своје стрепње и бојазни управо онима који те презиру представља гест изразите храбрости, посебно на почетку друге половине деветнаестог века. Приказивање себе као обичне младе жене која се бави необичном делатношћу, али поред ње обавља све кућне послове који се од ње очекују, имало је двоструки циљ. С једне стране, ваљало је помирити списатељски позив и сеоски живот, спојити у хармонично јединство управо оно што се тада сматрало неспојивим. С друге стране, исповедни тон циљао је на ненаметљиво, пријатељско, поверљиво саопштавање властитих идеја. Оне су се тицале критике отуђене грађанске класе, тезе да је образовање неупоредиво важније од стицања богатства, критике непризнавања интелектуалаца и изостанак подршке младима те, напokon, помирења између религијског и научног става идејом да човек слави Бога када себе просвећује. Последњи моменат сматрамо необично важним за рану српску модерност, јер настоји да укине овештало празноверје да системско учење и присвајање знања нужно значи раскид са религијском припадношћу и националним пореклом.

Притом, Милица није била ни прва, нити једина списатељица свог времена. Гледано из перспективе друштвеног положаја и финансијског статуса, она је свакако стајала најниже. Упркос или баш захваљујући томе, њен је отпор био најснажнији и најодважнији. Пружен у медију књижевности, истом оном због којег јој је непрекидно замерано, њеној је личности обезбедио извесну ауру, готово статус легенде: „Њеној појави непосредно су претходиле и Еустахија Арсић, Јулијана Радивојевић и Анка Обреновић, али је једино Врдничка вила постала легенда” (Ређеп 2010: 47).

„Живела ка тица у затвори”

На презир средине, романтичари су обично одговарали њеном променом – путовањем, а управо оно Милице није било на располагању. Додуше, путовала је два пута у Беч (1851. и 1854.) и била смештена код Вука и Мине Караџић, али из њене преписке јасно видимо да су њени финансијски, али и временски капацитети били екстремно ограничени. За разлику од познаника Љубомира Ненадовића, који путује без много оптерећења, „има план, али радо га са друштвом мења, у зависности од околности на које би наилазили” (Гикић-Петровић 2017: 10), Мина је била обавезана кућним пословима, односно „кућевним опстојатељствима”, непрекидним обавезама по кући и окућници, неговањем браће, болесног оца.

Док је сан о романтичарској слободи често поређен са летом слободне птице, Милица за себе саму каже како је „живела ка тица у затвори” (Гикић-Петровић 1987: 93). Тешко нам је да замислимо драматичнију опозицију романтичарском саморазумевању од птице затворене у кавезу. Та слика сугерише постојање капацитета и моћи за лет, али такође изостанак могућности, екстремну спољашњу ограниченост, скученост и затвореност. Спутаност са којом се Милице ваљало суочити била је у најмању руку двострука. С једне стране, неразумевање и увреде околине, а с друге спутавајуће животне околности, односно организација свакодневице која није била ни мало наклона њеном књижевном раду. И те како свесна свога положаја, Милица уочава да су промене на селу везане превасходно за природне циклусе, те да се сеоски начин живота одвија неисторијски. То ће рећи да сеоска средина није погодна за онога ко исписује свој књижевни сан о политичком ослобођењу до којег ће доћи у будућности. Трагизам Милице Стојадиновић Српкиње видимо у ангажману који није могао бити остварен у средини у којој је она провела највећи део свог живота: „Сеоски живот је понајвише једобразан, он не доноси много промена, изван промена у природи. Данашњи дан ми прође као и онај јуче (...)” (Стојадиновић 2008:11).

Конкретна искуства друштвености за Милицу су представљала изворе трауме. Она једноставно нису могла да послуже као животни ослонац. Отуда је искуство природе представљало заобилазни медиј посредством којег је Милица била у прилици да комуницира са историјским. Историјско је тако постало попут природног процеса у којем се смењују рађање и умирање. Миличин живот и рад сместили су се у расцепу између несретног историјског исхода који се догодио у давној прошлости и обећавајућег спасења које тек следи у неодређеној будућности.

Страно – Миличин антиромантизам

Миличин животни став прелио се и у њену књижевност. Непоколебљиву везаност уз нацију оличила је својим надимком. Српкиња је себе видела одређена националним тако да је судбину нације тумачила као своју властиту судбину. Разуме се, историјске турбуленције свих заједница, периоди успона и падова неминовно се одражавају на њихове припаднике, али у Миличином случају поистовећивање са властитом нацијом формирано је необично рано. Такође, било је везано за близак породични круг, а ишло је до крајњих граница, тако да је ван њега мало тога преостајало: „У кући свештеника Василија Стојадиновића, свакако се окупљало много људи који су судбину српског народа сматрали као своју” (Грковић 2010, 191).

Саживљавање са националним најпре се одразило на однос према страном. Својеврсно *обожаванье сѣраної* представљало је један од стубова поетике раног јенског романтизма. Новалисова фигура *досѣјансѣива нейознаѣиѣ* постала је препознатљива лозинка романтичарске склоности ка

необичном, неистраженом, скривеном. Једноставно речено, рани романтизам заступа идеју обогаћивања субјективности посредством изласка из уобичајених оквира, норми и хоризоната. Сврха излагања састоји се у сусрету са нечим другачијим, хетерогеним, нечим што је другог порекла и друге је врсте. Останак у навикнутом, живот и уметничко стварање у успостављеним координатама за романтичаре представља недопустив луксуз таворења, слабљења, сиромашења.

Два су основна смера романтичарског искорака. Први је ка прошлим временима, ка заборављеним историјама, ка скривеном благу прошлости које би ваљало ревитализовати. Други је пак ка страним културама, ка свим оним слојевима културних постигнућа који почивају с оне стране навикнутог, познатог и блиског културног круга. Страно је на тај начин представљано као изразито афирмативно, позитивно, исцељујуће. Новалисове *Химне ноћи* странца приказују као „величанственог, сугестивних очију” (Novalis [s.a.]: 9), а песма *Сйранац* слика људскост која није са овога света и од овога неба, него ужива привилегију топлијег и слободнијег ваздуха (Novalis [s.a.]: 57). Речју, странац отеловљује безбројне трансформације, друга је реч за индивидуалну слободу остварену путем неочекиваних промена. Штавише, поезија, били су уверени аутори сакупљени око *Айенеума*, функционише тако што „страно постојање разлаже у властитом” (Novalis [s.a.]: 384). Није потребно напомињати да то разлагање уједно значи и обогаћивање, ослобађање и потпомаже жељеном остваривању људскости.

Српкињин поглед на страно радикално је другачији. Уколико је за јенске романтичаре страно унапред укалкулисано као позитивно и пожељно, за Милицу је оно унапред окарактерисано као негативно и непожељно. Туђе је за Милицу оно окупаторско, тиранско, злокобно и поробљујуће. Ресурси за суочавање и коначно разрачунавање с туђином још увек се не назире. Спрам величине опасности призива се и моћни актер који је кадар да изађе на крај с њом. Као да једино Бог може да учини да се отарасимо пошастаи страног. Отуда Милица призива Бога у помоћ, у жељи да од њега начини политичког и историјског актера, који ће извршити судбоносни преокрет и допринети поновном задобијању националне слободе:

Ти му Творче слогу ули
И удаљи злобе траг,
Небо српско ти разведри
И размрси судбе склад
...
После дуге тамне ноћи
Нек му зоре сине зрак.
(Стојадиновић 1995, 35)

Изубљени рај велики је романтичарски мотив – а он се код Милице огледа у губитку старе славе, у некадашњој средњовековној величини и моћи њеног народа. Дуга тамна ноћ наступила је инвазијом туђина, окупа-

тора друге нације и друге вере. Потврђивање властитог у таквим условима је саморазумљиво повезано са негацијом, са одбацивањем и прогоном туђина. Ђорђе Рајковић сведочи како је код Милице функционисала једноставна једначина: „Колико јој је родољубље омилило, колико је мрзела на дух туђински” (Рајковић 1950: 182).

Три лица страности: територијална, културна, емотивна

Мржња према туђини, односно несклоност ка *иџериџоријално сџраном* обликовала је и Миличину личну судбину. По свој прилици прошена током свог боравка у Бечу, она је одбацила могућност да напусти завичај и живот проведе негде другде. Тако њен јединствени дневник доноси и белешку драгоцену за разумевање животних одлука. Премда није гајила илузије о својим перспективама у домаћем, тврдо је одбијала да срећу потражи у страном: „[У Бечу] после су говорили да им с...[снаја] будем, али моје српско срце није могло на тај предлог пристати, јер нема овај свет ни титула ни блага за које би ја отпадница од мог рода била, па ма моја будућност тако суморна у моме народу била, као што ће и бити” (Стојадиновић 2008, 16).

Такав резон је био у супротности са животним одлукама Вука Стефановића Карацића, са којим је била у континуираној преписци. Због тога не чуди његов савет према којем живот у туђини ни на који начин не штети националној припадности и не чини нас нужно мање оним што јесмо: „Не пуштајте Ви тога Вашег Нијемца ако му не налазите друге мане осим што није Србин. И ја сам се оженио Њемицом па зато ниједну длаку мање нијесам постао Србин него што сам прије био, или што бих био да сам узео макар какву Српкињу” (Гикић-Петровић 1987: 155).

Имамо ли у виду несклоност средине, непријатности са којима се сусретала на свакидашњем нивоу, није било сасвим очекивано Миличино тврдоглаво инсистирање на останку у њој. Тиме долазимо до друге страности која је играла обликотворну улогу, тј. до *кулџуралне сџраносџи*. Наиме, романтичарски идеали су превасходно били везани за свет града, за урбано искуство. Далеко од сваке сеоске изолације, дух романтизма доноси тежњу за излазак из сваког облика друштвене спутаности. *Биџи урбан за романџичаре значи џросџо изаџи на крај са служењем у којем нема џосџодара* (Blanchot 1969: 259). Задатак романтизма лежи управо у еманципацији од служења без господара, односно од анонимног господара, чија моћ почива у томе што нема име, нема порекло, али нам ипак заповеда. Таква врста императива доноси романтичарски ентузијазам према природи и хтење за сједињење с њом.

Какви год били разлози због којих се Милица тако касно преселила у град, остаје ван сваке сумње како није била ни мало фасцинирана културним донетима градског живота. У том светлу су занимљиве њене критичке опаске које бележе патолошке и коруптивне тенденције код српске грађанске

класе. Одсуство било каквих фолклорних одевних момената, по којима би се могло препознати етничко порекло код Милице је наишло на снажну осуду: „А ови предамном племићи наши изгледаше и у свачем се показиваше као прави отуђеници” (Стојадиновић 2008: 27). Поред тога, Милица бележи искварени српски језик, испуњен туђицама махом пореклом из језика политичке моћи – немачког. Надаље, увиђа изразито материјалистичке вредности грађанске класе. Саме по себи, оне су разумљиве у раној модерности, али Милица упозорава на изостанак подршке културној сфери и културним делатницима, а без ње се не може очекивати национални културни развој: „Наши богаташи гледе да су сјајни са оделом и накитом, на олтар просвете гдекоји мало што, а гдекоји ни мало не дају” (Стојадиновић 2008: 193). Речју, градска средина није у Милициним очима стекла превагу када је реч о месту уметничке припадности и самоостварења. Остаје ипак утисак расцепа, у којем је превагу однела лична приврженост породичном огњишту: „Мене зову у Шабац да учим неколико отмених девојчицах, али ја мислим да мени јошт учитељ треба, а не да ја кому будем. Притом је тешко преко прага очиног прећи, и кући својој збогом остај рећи” (Пешић 1957: 53).

Антагонизам сеоске и градске културе обликовао је Миличину личност. Из перспективе сеоске неизвештачености и искрености критиковала је лицемерје, површност и дволичност градског живота, његов изразити материјализам, лишен интереса за остварење виших националних циљева. Међутим, ускогрудост сеоске средине, њену учмалост и малодушност према елементарним облицима образованости, нападала је са становишта грађанске културе. Премда се ничега није плашила толико, колико да постане “отпадница” од свог народа, за Милицу Стојадиновић Српкињу можемо да кажемо да је то постала у двоструком смислу – *сеоска отпадница од града, а уједно и градска отпадница од села*. Једноставношћу се борила против градског помодарства које је колонизовало два значајна сегмента постојања – језик и одевање. Са становишта образоване представнице грађанске културе бранила је властито достојанство од свих облика грубог неразумевања своје сеоске средине.

Трећи облик страности који препознајемо код Милице односи се на *емоћивну сираносиј*. Будући да се осећала туђа у своме свету, наша песникиња је своје осећање настојала да објасни сукобом образованости и необразованости. Уверена да је сазнавање исто што и уљуђивање, Милица заступа тезу да се у образовању крије основа међуљудског разумевања, без којег је тешко замислити заједнички живот. Због тога није била склона да поклони своје срце некоме ко не дели њене склоности и не поштује сличне вредности. Будући да је одбила брачне понуде туђина, као и необразованих земљака, њен је хоризонт могућности био поприлично сужен. Нажалост, није јој се посрећило да њену руку затражи песник. Отуда је *емоћивна сираносиј* била основни угођај Миличиног живота.

По својој изворној вокацији, романтизам је потрага за различитим, истицање властите посебности, учење индивидуације. Прво поетичко правило

романтизма гласи да стварање нема смисла уколико уједно није израз сензибилитета аутора, увек смештеног у неком амбијенту, на одређеном простору и месту. Истина је да су романтичари излаз из властите временске и просторне ограничености умели да потраже у додиру са давно прошлим временима или са удаљеним културама. Међутим, чак и када су то чинили, сврха сеобе била је у несвакидашњем тренингу субјективности, њеном искушавању у хетерогеном амбијенту, одразу након сусрета са различитим културама, другачијим временима, светлом, бојама и мирисима. Томе на супрот, Милица је најчешће била заточена у хомогеном, истоветном, једноличном. Њен поглед у прошлост био је ограничен на националну културу, превасходно на фолклорну баштину, обичаје и нематеријалну традицију чије је специфичности преносила Вуку. Други моменат био је везан за присвајање искуства о некадашњој моћи, о слави несталој захваљујући несклоној историјској судбини. Искораку ка страним културама није била склона.

Поетски домети у писмима, не у песмама

Лишена како љубави, тако и испуњења у прошлом и у културно страном, Милице је преостало једино *пријатељство* као последњи преостали резервоар романтичарског испуњења. Била је више него свесна значаја пријатељства, уверена да „пријатељ може душу и срце излечити” (Гикић-Петровић 1987: 66). Дирљива су места, можда и поетски најснажнија, у којима се Милица обраћа Мини Карацић у настојању да изрази своју пријатељску наклоност. „Душо душе моје” (Гикић-Петровић 1987: 97), издвајамо као изванредну артикулацију романтичарског сензибилитета према пријатељству. Када је неко душа наше душе, онда у њему препознајемо много више од сродне душе. Признајемо најинтимнији облик заједништва, пријатељску љубав која почива на нераскидивој блискости. Славимо живот који има смисла само у међусобном додиру и размени. Одушевљено истичемо оно што нас чини истински живим. Наиме, у романтизму настаје култ пријатељства, превасходно везан за неопходност изражавања осећања, искреног отварања унутрашњости и стварања заједништва посредством ентузијастичне кореспонденције писмима. Имамо ли њега у виду, схватићемо због чега се најснажнији поетски изрази Милице Стојадиновић Српкиње налазе у њеној преписци, а не у поезији, где бисмо их очекивали. Када се својој пријатељици обраћа у песми Милица не досеже неке поетске домете вредне спомена:

Хвала теби на спомену
Којим духу дајеш моћ
Гоњеном од ниски душа
Да не клоне сад у ноћ
(Стојадиновић 1995: 31)

Међутим, у преписци је далеко поетичнија и изражајнија: „У Фрушкој је лепо, али ја сам само онда живела када си ти овде била, а од тада нема за ме ништа, мој је душевни живот престао, престао у сваком смислу, и ја сам мртва” (Гикић-Петровић 1987: 129). У контексту несклоне средине, у којој не само да нема подршке за оно до чега јој је највише стало, него наилази на непрекидна оспоравања, пријатељство је за Милицу представљало својеврсну игру на све или ништа. Пријатељство је једини прави додир са животом јер посредује читав свет, од њега зависи хоће ли живот остварити елементарну смисленост, или ће се испоставити као недовољно вредан живљења.

Миличин романтизам посредством преписке, а не у песмама, обликује обрасце комуникације путем којих омогућава естетску идентификацију (Georg 2023: 49). Уверена како је пријатељска љубав имуна на просторну удаљеност, Милица поручује како јој је сећање на удаљену пријатељицу представља фантазирану, естетизовану партнерку током сцена из свакидашњег живота: „И ја сам не мање твој мили облик, у мојим грудима дубоко уписан, у моју домовину донела, који ми је верни садруг по мојим усамљеним стазама овуда” (Стојадиновић 2008: 127). *Као сивар сећања и фанџазирања, пријатељство представља својеврсну гаранцију романтичарске еџисџенције*. Она је најприкладније артикулисана у писмима, јер се у писмима Милица изражавала непосредно, искрено и без задршке. Када је пак прелазила у медиј поезије, њен је језик постајао извештаченији, неспретнији, а израз незграпнији.

Њено лично објашњење Вуку спомињало је писање у магновењу, односно недостатак времена за редакцију и коректуру песама. Нема ни код интерпретатора од самих почетака илузија о неком посебном квалитету Миличаних песама, с тим што се поједини одлучују да као разлог нагласе романтичарску „инспирацију”: „Иако је сав свој живот посветила поезији, Милица није, на жалост, одговарајућу пажњу поклањала раду над својим стиховима. Прихватајући романтичарско уверење о богом даном песнику и довољности самога талента, она се ставља насупрот оним песницима који, по њеним речима, ’дуго сироту главу лупају, док их не што на папир не излупају’. У свом дневнику она има једну карактеристичну песму у којој пева: али кога вила певати научи / тај се с својом главом за дуго не мучи, / јер му песме слазе са неба висока (...)” (Радовановић 1981: 135).

Насупрот тези о небеском пореклу песничке инспирације, истичемо потпуно антиромантичарске животне оквире у којима је настајала Миличина поезија. Спутана оскудним образовањем, изостанком приступа адекватној литератури, са врло ретким могућностима усмене размене, оптерећена свакидашњим и теобним паорским дужностима, обавезама према ближњима, лишена истинске љубави, могућности да путује, екстремно оскудних материјалних домаћаја, Милица Стојадиновић Српкиња није имала шансе да се оствари као врхунска романтичарска песникиња. Као да је и сама знала да ће јој љубав или пријатељство пружити неопходну снагу за остваривање животних задатака које је пред себе поставила, а да је без њих неповратно

изгубљена. Тамо где на тренутке досеже поетске висине, тамо она пише писма одсутној и удаљеној пријатељици, коју ретко виђа и од које нередовно стиже глас. Тамо се чује крик Миличиног срца у очајничком настојању да за себе стекне и у сећању задржи непроцењиво драгоцене моменте уметнички артикулисане међуљудске размене. Размене која је њој дословно живот значила.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ГИКИЋ-ПЕТРОВИЋ, Радмила (1987.) *Милица Вук Мина*; КЗНС; Нови Сад.
- ГИКИЋ-ПЕТРОВИЋ, Радмила (2017.) „Хајде дома, доста с' путовао”, *Љубомир Ненаговић/Милица Стојадиновић Српкиња*; Издавачки Центар Матице српске; Нови Сад; прир. Р. Гикић-Петровић.
- ГРКОВИЋ, Милица (2013.) Извори родољубља Милице Стојадиновић Српкиње; *Милица Стојадиновић Српкиња. Обнова романџике*; Логос; Бачка Паланка; прир. Д. Вујков.
- КЛЕУТ, Марија (1990.) *Из колебе у дворове јосићевске. Фолклорна збирка Милице Стојадиновић Српкиње*; Матица српска/Институт за књижевност и уметност; Нови Сад/Београд.
- ПЕШИЋ, Радмила (1957.) *Милица Стојадиновић Српкиња према преписци с Вуком Караџићем; Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*; књ. 23; свеска 1-2.
- ПРОЛЕ, Драган (2013.) *Унутрашње иностранство. Филозофска рефлексја романџизма*; ИКЗС; Сремски Карловци/Нови Сад.
- ПРОТИЋ, Предраг (1986.) *Сумње и надања. Прилози проучавању духовних кретања код Срба у време романџизма*; Просвета; Београд.
- РАДОВАНОВИЋ, Стеван (1981.) *Српске јесени XIX века*; 9. мај. Београд.
- РАЈКОВИЋ, Ђорђе (1950.) *Изабрани списи I. Биографије књижевника*; Матица српска; Нови Сад 1950.
- РЕЂЕП, Јелка (2013.) Историја и усмено предање у делу Милице Стојадиновић Српкиње; *Милица Стојадиновић Српкиња. Обнова романџике*; Логос; Бачка Паланка; прир. Д. Вујков.
- САВИЋ РЕБАЦ, Аница (1988.) *Милица Стојадиновић Српкиња; Сјудје и олеги I-II*; Књижевна заједница Новог Сада; КЗНС; Нови Сад; прир. Д. Зличић.
- СКЕРЛИЋ, Јован (2008.) *Милица Стојадиновић Српкиња. Књижевна слика*; наведено према Милице Стојадиновић Српкиња; *У Фрушкој гори 1854*.
- СТОЈАДИНОВИЋ, Милица Српкиња (1995.) *Мојој Фрушкој гори; Песме*; Папирус; Нови Сад 1995; прир. Д. Вујков.
- СТОЈАДИНОВИЋ, Милица Српкиња (2008.) *У Фрушкој гори 1854*; Логос; Бачка Паланка 2008; прир. Перо Зубац.
- ФРАНКЛ, Лудвиг Аугуст (2002.) *Милица Стојадиновић – Српкиња*; Световид/Пегаз; Београд/Бијело Поље.

- BLANCHOT, Maurice (1965.) *L'Entretien infini*; Gallimard; Paris.
- DE WAELEHENS, Alphonse (1961.) *La Philosophie et les Expériences naturelles*; Phaenomenologica; Martinus Nijhof; La Haye.
- GEORG, Jutta (2023.) *Philosophie der Freundschaft*; Brill/Fink; München/Paderborn.
- NOVALIS, (1965.) *Гован Schriften*; Band II; Das philosophische Werk; Stuttgart 1965; Hg. R. Samuel.
- NOVALIS, [s.a.] *Werke in einem Band*, Hg. W. von Scholtz; W. Hädecke; Stuttgart.

Dr Dragan Prole

THE ROMANTICISM OF MILICA STOJADINOVIĆ SRPKINJA:
FOUR FACES OF FOREIGNNESS

Summary

The leading romantic impulse of Milica Stojadinović Srpkinja can be seen in her refusal to accept the status and position that her environment and her time had predetermined for her. The core of her resistance stemmed from the awareness that her choice represented the only guarantee of future political freedom, while such a choice was cursed as unworthy and inappropriate. Thus, Milica could neither understand the world she lived in nor achieve any kind of harmony with it. Unlike early Romantics, who preconceived the foreign as positive and desirable, for Milica, the fundamental form of the foreign was characterized in advance as negative and undesirable. From her perspective, the foreign is what is oppressive, tyrannical, sinister, and enslaving. In the second part of the article, the author analyzes the territorial, cultural, and emotional foreignness that shaped Milica's life and literary opus.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Др Зорана Ђинђића 2
proledragan@ff.uns.ac.rs